

Media: THE BOOKS JOURNAL Page: 78-79 Published at: 30-06-2023
Author: Surface: 1678.93 cm² Circulation: 0
Subjects:

Θεωρία των επαναστάσεων δεν υπάρχει

Από τον ΒΑΓΓΕΛΗ ΚΟΥΜΠΟΥΛΗ

Η επέτειος των διακοσίων χρόνων από την Επανάσταση του 1821 αποδείχτηκε γόνιμη και οι συζητήσεις που άνοιξαν ζητήματα συνεχίζονται και σήμερα. Δέκα πρωτότυπα κείμενα από ερευνητές της περιόδου, στον τόμο που επιμελούνται οι ιστορικοί Ηλίας Κολοβός και Κώστας Κωστής, ξανασυζητούν ζητήματα για τα οποία υπάρχουν ενδιαφέρουσες αποκλίσεις (το διεθνές κλίμα, η πολιτική της Βρετανίας, οι επιλογές της οθωμανικής αυτοκρατορίας) ή φωτίζουν όψεις που το ευρύ κοινό αγνοεί: το θέμα της δημόσιας υγείας τα χρόνια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας ή τις επιπτώσεις της οθωμανοϊρανικής αντιπαλότητας. [TB]]

Ηλίας Κολοβός - Κώστας Κωστής (επιμ.), *Καταστών τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας*, Πατάκη, Αθήνα 2022, 248 σελ.

Οι επέτειοι σημαντικών ιστορικών γεγονότων λειτουργούν, ως προς το κομμάτι των εκδόσεων, σε μια διττή, θα μπορούσαμε να πούμε, κατεύθυνση: να μην προκύπτει ένας εκδοτικός πληθωρισμός γύρω από το επετειακό γεγονός, ο οποίος δεν συμβαδίζει πάντοτε με την ποιτική δουλειά καθώς για πολλούς αποτελεί ευκαιρία εύκολης προβολής που ουδόλως συνεισφέρει στην ιστορική έρευνα, ωστόσο είναι και μια ευκαιρία να βρουν το δρόμο προς την έκδοση και, εντέλει προς τα βιβλιοπωλεία και τους αναγνώστες, μελέτες σοβαρές που σε άλλη περίπτωση ίσως να μην είχαν αυτή την τύχη.

Αυτό το είδαμε να συμβαίνει με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή πέρσοι, όσο και με τη συμπλήρωση 200 ετών από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης πρόπεροι, όπου στον δημόσιο λόγο, συχνά, καταφύγαμε σε στερεοτυπικά ερμηνευτικά σχήματα, ανεξαρτητως πολιτικής ιδεολογικής τοποθέτησης. Τον τελευταίο σκόπελο έχει την πρόθεση να ξεπεράσει –ως ένα βαθμό– ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκαν ο Ηλίας Κολοβός και ο Κώστας Κωστής, *Καταστών τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας*. Γράφουν στο προλογικό τους σημείωμα:

Πρόθεσή μας σε αυτό τον συλλογικό τόμο, που προέκυψε με βάση τα κείμενα μιας επιστημονικής συνάντησης του Ιστορικού Αρχείου της Alpha Bank που δεν έγινε λόγω του κορονοϊού, είναι να αναδείξουμε μια σειρά νέων ερευνών για την Ελληνική Επανάσταση. Ο συνεκτικός κρίκος που διατρέχει τις ενότητες [...]

Ιρανοί βαβαλάρηδες – ο πρώτος εκ των οποίων καπνίζει. Γκραβούρα από το βιβλίο των Fredrika Kudriavskaja von Freygang («Frau W. von Freygang») και Wilhelm von Freygang, *Source Letters from the Caucasus and Georgia: to which are added, the Account of a journey into Persia in 1812, and an abridged history of Persia since the time of Nadir Shah* (Επιστολές από τον Καύκασο και τη Γεωργία: στις οποίες προστίθενται, η αφήγηση ενός ταξιδιού στην Περσία το 1812 και μια συνοπτική ιστορία της Περσίας από την εποχή του Ναδέρ Σαχ), J. Murray, 1823.

δεν είναι χρονολογικός ή θεματικός αλλά ακολουθεί ζητήματα προσέγγισης του ελληνικού Πολέμου της Ανεξαρτησίας.

Όντως, βλέποντας τα περιεχόμενα, βρίσκει κανείς θέματα που ξεκινούν από τη διεθνή πολιτική σε σχέση με την Ελληνική Επανάσταση (Σωτήρης Ριζάς) και τη σχέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου με την οθωμανική εξουσία κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ελληνικής Ανεξαρτησίας (Λεωνίδας Μοίρας), μέχρι την επίδραση που άσκησε –αν άσκησε και σε ποιο βαθμό– στην Επανάσταση η οθωμανοϊρανική αντιπαλότητα (Μοχαμάντ Σαχιάτ - Παναχί) ή στις επιπτώσεις που είχε στην υγεία των πληθυσμών ο πόλεμος (Θανάσης Μπαρλαγιάννης).

σταση, ήταν χρόνια ανάπτυξης και οικονομικής και πνευματικής των υπόδουλων Ελλήνων, αλλά – και εδώ είναι το σημαντικό– «οι μετασχηματισμοί στο χώρο της πραγματικότητας των ορθόδοξων χριστιανικών πληθυσμών είναι μετασχηματισμοί που έχουν να κάνουν με την προσαρμογή του οθωμανικού κράτους στα νέα διεθνή δεδομένα, πιο ειδικά με τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι Οθωμανοί προκειμένου να επιβιώσουν στον διεθνή ανταγωνισμό. Ας μη λησμονούμε ότι οι δύο τελευταίοι σουλτάνοι που κατέλαβαν το θρόνο πριν από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, ο Σελίμ Γ' και ο Μαχμούτ Β', ήταν κατεξοχήν εκείνοι που έχουν ταυτιστεί με μεταρρυθμιστικές απόπειρες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την προ Τανζιμάτ περίοδο».

Ας μη βιαστεί ο κακοπροαίρετος αναγνώστης να θεωρήσει πως η λογική που διατρέχει τον τόμο είναι ότι «όλα καλά ήταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Υψηλή Πύλη “έκανε δρόμους” και επί Σελίμ Γ' και Μαχμούτ Β' κοιμόμασταν με ανοιχτές τις πόρτες». Δεν υποστηρίζουν αυτό οι συγγραφείς. Προσπαθούν να εξηγήσουν μπαίνοντας και στη θέση του Άλλου. «Αν μπορεί κανείς να αποφύγει τις προκαταλήψεις που χαρακτηρίζουν συνήθως την ελληνική – και όχι μόνο– ανάγνωση της ιστορίας του οθωμανικού κράτους», προσθέτει ο Κωστής, «δεν μπορεί παρά να διαπιστώσει ότι η δυναμική των μετασχηματισμών που οδηγούν στον ελληνικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας προέρχεται από το ίδιο το οθωμανικό κράτος, που επιδιώκει να εξασφαλίσει περισσότερο πόρους και στο πλαίσιο αυτό θέτει σε ενέργεια διοικητικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις, αναδιατάσσοντας τους συσχετισμούς δυνάμεων στην

Wikimedia

πολιτική διοίκηση της Αυτοκρατορίας».

Ο Πόλεμος της Ανεξαρτησίας, λέει ο Κωστής, «δεν ξέσπασε ούτε αυθόρμητα ούτε αιφνιδιαστικά. Υπήρξε προϊόν πολύχρονης προετοιμασίας και συγκεκριμένων στοχεύσεων, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι τα σχέδια αυτά δεν καρποφόρησαν ή τουλάχιστον δεν ευοδώθηκαν έτσι όπως τα είχαν συλλάβει οι εμπνευστές τους. Η συγκρότηση της Φιλικής Εταιρείας, ο τρόπος με τον οποίο διεισδύσε ή απέτυχε να διεισδύσει στις κοινωνικές ομάδες που είχαν την εξουσία και οι οποίες θα μπορούσαν να ηγηθούν στον πόλεμο δεν μπορεί να μη ληφθεί υπόψη όταν προσπαθούμε να κατανοήσουμε το φαινόμενο». Στη Φιλική Εταιρεία, πάντως, όπως σημειώνει ο Κώστας Κωστής, δεν συμμετείχαν ούτε οι μεγάλοι έμποροι, ούτε οι μεγάλοι μεταρρυθμιστές λόγιοι, ούτε ακόμη οι μεγάλες οικογένειες Φαναριωτών: «η οικογένεια Υψηλάντη ή ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Φιρρής, ή ακόμη και ο νεότερος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Θεόδωρος Νέγρης σίγουρα δεν αντιπροσωπεύουν τη φαναριώτικη αριστοκρατία η οποία είχε την εξουσία την εποχή που ξεκίνησε ο πόλεμος. Αντιθέτως, ανήκαν στις οικογένειες που είχαν χάσει την επαφή τους με την εξουσία». Συμπέρασμα: «ο Πόλεμος της Ανεξαρτησίας, αν και ευοδώθηκε τελικά και οδήγησε στην αναγνώριση του ελληνικού κράτους, από την ίδια του την εξέλιξη δεν μπόρεσε να ικανοποιήσει όσους πρωτοστάτησαν σε αυτόν».

Ο Κώστας Κωστής, με την παρέμβασή του, προτείνει ένα σχήμα που λαμβάνει υπόψη την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως βασικής μονάδας κατανόησης της δυναμικής που οδήγησε στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Σε αυτήν την κατεύθυνση κινούνται συνολικά τα έξι από τα δέκα κείμενα του τόμου: του Μοχαμάντ Σχαριάτ-Παναχί για την οθωμανοϊρανική αντιπαλότητα και τη σχέση της με τη Ελληνική Επανάσταση, του Ιωάννη Ν. Γρηγοριάδη που μελετά τον αντίκτυπο της Επανάστασης στους αραβόφωνους Ρωμικούς της Συρίας, των Ηλίας Κολοβού και Λεωνίδα Μοίρα για τη μετάφραση της Διακήρυξης της Ελληνικής Ανεξαρτησίας στα οθωμανικά τουρκικά, του Λεωνίδα

Μοίρα για τις σχέσεις Οικουμενικού Πατριαρχείου και οθωμανικής εξουσίας κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, καθώς του Yusuif Ziya Karabıçak για τους μοραίτες κοτζαμπάσηδες μεταξύ Μοριά και Κωνσταντινούπολης πριν ξεσπάσει η Επανάσταση.

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΛΙΜΑ

Ο Σωτήρης Ριζάς αναπτύσσει το ζήτημα της διεθνούς πολιτικής γύρω από την Ελληνική Επανάσταση, ένα ζήτημα που έχει αναπτύξει σε βάθος και στον τόμο Οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Επανάσταση. Από το Λάιμπαχ στο Ναβαρίνο (Μεταίχμιο, 2021). Ως προς τη ρωσική πολιτική, ορθώς επισημαίνει πως «δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνο η στάση της Πετρούπολης έναντι της επανάστασης τον Μάιο του 1821, αλλά και η προηγηθείσα πολιτική της έναντι της Φιλικής Εταιρείας», η οποία «σε μεγάλο βαθμό δραστηριοποιήθηκε στη ρωσική επικράτεια και έτυχε της ανοχής των ρωσικών αρχών, όπως κατέδειξε και η περίπτωση του Γαλάτη, ενός μάλλον απρόσεκτου μέλους της Εταιρείας ο οποίος συνελήφθη στη Ρωσία και αποκάλυψε την ύπαρξή της στον Καποδίστρια, συνυπουργό Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας». Η Ρωσία διέθετε σημαντικά ιστορικά και πολιτισμικά πλεονεκτήματα στον ελληνικό χώρο (ιδεολογικά στρατηγικά αλλά και ανθρώπινου δυναμικού), τα οποία όμως, στην πορεία θα απομειώνονταν. Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό ήταν «η αδυναμία της ρωσικής πολιτικής να επηρεάσει την εξέλιξη του ελληνικού ζητήματος».

Μένει πάντα η αξιολόγηση της σχέσης της Επανάστασης με τη δυτική Ευρώπη. Κατά τον Ριζά, η Επανάσταση ήταν «ένα εθνικό κίνημα των Ελλήνων που εκδηλώθηκε όμως σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αμφισβήτησης του Παλαιού Καθεστώτος, το οποίο προσωρινά είχε παλινρθωθεί στην Ευρώπη», ωστόσο «δεν μπορεί παρά να κατανοηθεί στο πλαίσιο που διαμόρφωνε ο Διαφωτισμός και ο φιλελευθερισμός ήδη από τον 18ο αιώνα. Η Βρετανία, η άλλη Μεγάλη Δύναμη που ενεπλάκη, και μεν δεν διέκειτο ευμενώς έναντι των επαναστατών, ωστόσο οι επιλογές της καθορίζονταν από το ότι είχε αποστασιοποιηθεί από το σύστημα του συνεδρίου της Βιέννης του 1815. Αυτή η αποστασιοποίηση επέτρεψε και

την παρέμβαση στο Ναβαρίνο. «Χωρίς αυτή την παρέμβαση», λέει σαφώς ο Ριζάς, «δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί ελληνικό κράτος».

Ο ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Το ζήτημα της οθωμανοϊρανικής αντιπαλότητας είναι μάλλον άγνωστο στο ευρύ κοινό. Ωστόσο, το γεγονός ότι υπήρξε ένοπλη σύρραξη μεταξύ των δύο χωρών, και μάλιστα ακριβώς την ίδια περίοδο που ξεσπούσε και εδραιωνόταν στο νότιο άκρο της Βαλκανικής η ελληνική Επανάσταση, «επέφερε καίριο πλήγμα στην πολεμική μηχανή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», αναφέρει ο επίκουρος καθηγητής οθωμανικής και ισλαμικής ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Σχαριάτ-Παναχί. Ίσως η σημαντικότερη επισήμανσή του, πάντως, δεν είναι το ότι ο οθωμανοϊρανικός πόλεμος του 1821-1823 δημιούργησε αντιπερισπασμό και έδωσε χρόνο στους επαναστατημένους Έλληνες να ισχυροποιήσουν τις θέσεις τους αλλά το ότι απέτυχε η προσπάθεια των Οθωμανών να συνενωθούν με τους Ιρανοί «στη βάση της κοινής πίστης, με υπέρβαση των δογματικών διαφορών σιιτών - σουνιτών». Ένα ενδεχόμενο συνένωσής τους θα έδινε στο οθωμανικό κράτος τεράστια δυναμική αφού θα μπορούσε να αναπτυχθεί πλήρως στο δυτικό μέτωπο και να καταπνίξει έγκαιρα την Επανάσταση.

Ο Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης εξετάζει τον αντίκτυπο του ελληνικού Πολέμου της Ανεξαρτησίας στους «ξεχασμένους» αραβόφωνους Ρωμικούς της αυτοκρατορίας. Στη μελέτη των Ηλίας Κολοβού και Λεωνίδα Μοίρα, οι δύο οθωμανολόγοι, επισημαίνουν «τις νεωτερικές έννοιες της Διακήρυξης της Ελληνικής Ανεξαρτησίας με τις οποίες ήρθαν αντιμέτωποι οι μεταφραστές της Διακήρυξης στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο και ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄», αφού οι επιλογές των μεταφραστών ως προς την απόδοση του πολιτικού λεξιλογίου της Διακήρυξης «διαμόρφωσαν ή συνδιαμόρφωσαν την εξέλιξη των εννοιών αυτών στα τουρκικά κατά τη διάρκεια του “μακρού αιώνα” που ακολούθησε για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και μέχρι σήμερα στο πολιτικό λεξιλόγιο της σύγ-

χρονης Τουρκίας». Ο Αριστείδης Χατζής ασχολείται με την υποδοχή που συνάντησε το Σύνταγμα της Επιδαύρου στον πλέον φιλελεύθερο Τύπο της Ευρώπης εκείνη την εποχή, τον βρετανικό. Τις σχέσεις της οθωμανικής εξουσίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο μελετά ο Λεωνίδας Μοίρας, σε ένα κείμενο που είναι μάλλον το πιο αδύναμο του τόμου. Αντίθετα, ξεχωρίζει το κείμενο της Βάσως Σειρηνίδου για τη βία, το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη στην επαναστατημένη Ελλάδα. Γράφει: «Κοιτάξαμε τα θεσμικά εγχειρήματα της επανάστασης από τα πίσω προς τα εμπρός, από την οπτική δηλαδή του προεπαναστατικού παρελθόντος και όχι από εκείνη του ιδεοτυπικού νεωτερικού κράτους του 19ου αιώνα. Αντί για την απουσία θεσμών, αυτό που συναντήσαμε ήταν διεργασίες που σηματοδοτούσαν σημαντικές μεταποσείσεις σε σχέση με το παρελθόν».

Ενδιαφέρουσα είναι και η μελέτη του Θανάση Μπαρλαγιάννη, που ασχολείται με τις επιπτώσεις του Πολέμου της Ανεξαρτησίας στην υγεία των πληθυσμών. Αν και οι άσχημες συνθήκες υγιεινής, οι ασθένειες, η βιαιότητα των συμπεριφορών ή η οριακή θερμική πρόσληψη «συντελούσαν σε μια ούτως ή άλλως αυξημένη θνησιμότητα των πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αυτό που διαφοροποιεί τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας από άλλες προγενέστερες εξεγέρσεις, όπως τα Ορλωφικά, είναι η διάρκεια και η γεωγραφική του έκταση», με ό,τι αυτό μπορούσε να συνεπάγεται ως προς τις επιπτώσεις στην υγεία των πληθυσμών.

Γενικότερα ο τόμος διακρίνεται από πρωτότυπες, στο μεγάλο μέρος του, ερευνητικές εργασίες, και το αρχικό στοίχημα των επιμελητών του, να φωτίσουν σκοτεινές ή, έστω, κακοφωτισμένες ερμηνευτικές πτυχές επιμέρους ζητημάτων της μελέτης της Επανάστασης του 1821 και του Πολέμου της Ανεξαρτησίας, το κερδίζουν.

Ατυχής ή, έστω, όχι πολύ εμπνευσμένος είναι ο τίτλος του τόμου, που εκπέμπει έναν διδακτισμό – ο διδακτισμός αυτός, πάντως, δεν φτάνει στα επίπεδα των τίτλων των podcasts γνωστού πολιτικού επιστήμονα και ιστορικού, ο οποίος παρέδιδε στους αδαείς ή ανυποψίαστους, «διορθωτικά μαθήματα Ιστορίας». Εντυχώς. ■